

Л.В. Помиткіна,

професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету,
доктор психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

Помиткіна Л.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТІ

У статті поданий теоретичний аналіз проблеми компетентнісного підходу в освіті, розглянуті погляди провідних педагогів і психологів на формування ключових компетенцій майбутнього фахівця. Оскільки кількість якісно засвоєних знань та вмінь це не дає гарантії їх адекватного використання й оперування в складних ситуаціях, компетентнісний підхід має включати психологічну складову розвитку необхідних компетенцій учня. До психологічних особливостей реалізації компетентнісного підходу віднесено, по-перше, впровадження уроків психології, починаючи з початкових класів, що забезпечує якісно інше, більш глибоке розуміння власної психофізіології та опанування методами врегулювання психоемоційних станів, адекватне прийняття рішень і вироблення на цій основі відповідних форм поведінки. По-друге, це дасть змогу під час професійного самовизначення більш точно співвідносити власні індивідуально-психологічні та психологічно-типологічні характеристики з вимогами майбутньої професії для здобуття адекватних фахових компетенцій та організації конгруентного способу життя.

Ключові слова: компетенції, компетентнісний підхід, психологічні особливості, уроки психології, учні.

Pomytkina L.V.

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF COMPETENCE-BASED APPROACH IMPLEMENTATION IN EDUCATION

The article presents a theoretical analysis of the problem of competence-based approach in education, discusses leading educators and psychologists' views on the formation of future specialists' core competencies. As far as quality of getting knowledge and skills does not guarantee the proper use and operating in difficult situations, the competence-based approach should include psychological component of development of student's required competences. The psychological peculiarities of competence-based approach implementation are the following: firstly, including psychology lessons since teaching at elementary school that provides qualitatively different, deeper understanding of their own psychophysiology as well as introducing psycho-emotional state regulation methods, adequate decision-making and the development of appropriate behaviors on this basis. Secondly, during professional self-determination it would allow to correlate more accurately their individual psychological and psycho-typological characteristics with the future profession requirements to obtain appropriate special competencies and organize a congruent lifestyle.

Key words: competence-based approach, psychological peculiarities, psychology lessons, students.

Помыткина Л.В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ОБРАЗОВАНИИ

В статье подан теоретический анализ проблемы компетентностного подхода в образовании, рассмотрены взгляды ведущих педагогов и психологов на формирование ключевых компетенций будущего специалиста. Поскольку количество качественно усвоенных знаний и умений еще не гарантирует их адекватного применения и оперирования в сложных ситуациях, компетентностный подход должен включать психологическую составляющую развития необходимых компетенций ученика. К психологическим особенностям реализации компетентностного подхода отнесено, во-первых, включение уроков психологии, начиная с начальной школы, что обеспечивает качественно другое, более глубокое понимание собственной психофизиологии, а также ознакомление с методами регуляции психоемоциональных состояний, адекватное принятие решений и выработки на этой основе соответствующих форм поведения.

Во-вторых, это даст возможность во время профессионального самоопределения более точно соотносить собственные индивидуально-психологические и психолого-типологические характеристики с требованиями будущей профессии для получения адекватных специальных компетенций и организации конгруэнтного способа жизни.

Ключевые слова: компетентностный подход, психологические особенности, уроки психологии, ученики.

У проєкті Тьюнінг Європейської Комісії зазначено, що компетентність (від. англ. *competence, competency/competences, competencies*) — це динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистісних якостей, які описують результати навчання за освітньою/навчальною програмою [4, 192–193]. Компетентності лежать в основі кваліфікації випускника і визначаються, перш за все, як набуті реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності, і які не слід плутати з компетенціями як наданими особою повноваженнями.

Компетентнісний розвиток особистості вчені (В.Г. Кремень, 2014; Н.Г. Ничкало, 2014; Р.С. Гуревич, 2014 та ін.) визначають як цілісний, неперервний процес формування та удосконалення під впливом соціальних чинників (навчання, професійної діяльності тощо) відповідних компетентностей, необхідних особистості для повноцінного життя в суспільстві, суспільної та особистісної самореалізації взагалі й ефективної професійної діяльності зокрема. Практики вказують (Н.М. Бібік; О.В. Овчарук, 2004; Р.С. Гуревич, 2014; А.В. Хуторський, 2013 та ін.), що компетентнісний розвиток особистості відбувається не тільки у процесі навчання та спеціально організованих заходів, спрямованих на професійний розвиток особистості, а й у результаті засвоєння досвіду практичної професійної діяльності.

Компетентність дорослої людини визначається у результаті набуття нею компетенцій, які дають їй змогу якісно виконувати трудові функції, успішно засвоювати знання, взаємодіяти з іншими людьми в різних ситуаціях, швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності, набувати соціальної самостійності. Компетентність особистості містить результати навчання не лише у відповідних установах, а й під впливом роботи, політики, культури, родини, тобто шляхом як формальної, так і інформальної освіти.

Основною ідеєю компетентнісного підходу вчені та практики (Р.С. Гуревич, 2014; А.В. Хуторський, 2013; В.Д. Шадриков, 2006) вважають реалізацію діяльнісного характеру змісту освіти, у результаті якої той, хто навчається, перетворюється із об'єкта на суб'єкт навчання, розвиває себе, як особистість. У процесі фахової підготовки за компетентнісного підходу увага акцентується на практичну складову освіти, що передбачає необхідність використання знань під

час вирішення нестандартних ситуацій у професійній діяльності. З позицій компетентнісного підходу рівень освіти дорослої людини має визначатися її здатністю розв'язувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду. У процесі реалізації компетентнісного підходу в навчанні у людини повинні бути сформовані професійні компетентності, які забезпечать їй можливість після закінчення періоду навчання зайняти належне місце на сучасному ринку праці.

Термін «компетентний» у різних галузях нерідко використовується як синонім понять «кваліфікований», «здатний», «майстер своєї справи», «професіонал» тощо. У широкому розумінні поняття «компетентність» включає в себе знання та практичні вміння, а також специфічні здібності, а саме психологічні риси та особливості поведінки, значимі для тієї сфери діяльності, для якої вони призначені.

У психології поняття компетентності розглядається як поєднання психічних якостей, як психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально (дієва компетентність), як володіння людиною здатністю й умінням виконувати певні трудові функції. Причини як компетентності, так і некомпетентності можуть бути різні: стан особистості, в тому числі емоційна стійкість або нестійкість, добре чи погано здоров'я та ін. Судять про компетентність за кінцевим результатом спілкування, праці тощо, і в цьому сенсі кожен працівник компетентний у тій мірі, в якій виконана їм робота відповідає поставленим вимогам.

Хуторський А.В. (А.В. Хуторський, 2013) пропонує розрізняти поняття «компетенція» і «компетентність», як загальне й індивідуальне. Під компетенцією він має на увазі зовнішні норми — «щось відчужене, наперед задані вимоги до освітньої підготовки учня» з оволодіння сукупністю взаємопов'язаних якостей особистості, знаннями, вміннями і навичками, способами, необхідними для якісної діяльності. Термін «компетентність» дослідник використовує для вказівки на внутрішні якості людини, для фіксування того, що вже відбулося у формуванні якостей особистості, «володіння людиною відповідною компетентністю, що включає його особистісне ставлення до неї й до предмету діяльності». Щодо класифікації компетенцій, виділяє наступні: ключові, універсальні, предметні та метапредметні компетенції [7].

Гуревич Р.С. (Р.С. Гуревич, 2014) до професійних компетенцій відносить наступні складові:

1) інтегративну (мобільність знань, варіативність методу і критичність мислення);

2) компонентну (соціальну компетентність, спеціальну компетентність, індивідуальну компетентність);

3) професійно-технологічну підготовленість [2, 234].

На думку Бібік Н.М. (Н.М. Бібік, 2004), компетентності мають охоплювати набагато ширші можливості, такі якості людини, що дозволяють їй інтегруватися у широкий світовий соціокультурний контекст [1, 49]:

1. Усвідомлення багатозначності позицій і поглядів на те чи інше явище. Визнання факту різноманітності, неоднорідності — означає сформулювати установку в учнів на терпимість до інших, виробити різні погляди на світ, різні образи світу.

2. Бачення внутрішньої альтернативності рішень (врахування плюсів і мінусів) будь-якої діяльності. Це потребує вміння планувати наслідки вчинків, дій, прогнозувати близькі й віддалені життєві перспективи.

3. Установка на співпрацю та діалог, уміння організувати спільну діяльність.

4. Уміння користуватися інформацією.

5. Розуміння унікальності культур, поглядів, звичаїв. Це потребує вироблення кроскультурної грамотності, здатності побачити себе на місці іншого й розуміти його погляди, віру, переконання.

6. Навчання співпраці та діалогу на рівні взаємодії окремих людей, носіїв різних поглядів і культур.

7. Вироблення психології ненасильства, уявлень про політичні, соціальні права та свободи людини.

Як бачимо, набір компетенцій розширено до рівня загальнорозвинутої і, навіть, унікальної особистості. Однак, чи реально в умовах сучасної освіти сформулювати це в учнів?

У Європейському проекті, розробленому вченими ряду країн-учасниць ЄС, був узагальнений досвід вчених і практиків різних країн і запропонований набір загальних компетенцій, розділених на три категорії: інструментальні, міжособистісні та системні.

До інструментальних віднесені: когнітивні здібності, здатність розуміти й використовувати ідеї та міркування; методологічні здібності, здатність розуміти й керувати навколишнім середовищем, організувати час, вибудовувати стратегії навчання, прийняття рішень і вирішення проблем; технологічні вміння; вміння, пов'язані з використанням техніки, комп'ютерні навички та здібності інформаційного управління; лінгвістичні вміння, комунікативні компетенції.

Міжособистісні компетенції визначаються, як індивідуальні здібності, пов'язані з умінням виражати почуття і стосунки, критичним осмисленням

і здатністю до самокритики, а також соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці, умінням працювати у групах, приймати соціальні та етичні зобов'язання.

Системні — поєднання розуміння, ставлення і знання, що дозволяє сприймати, яким чином частини цілого співвідносяться один з одним, і оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою вдосконалення системи і конструювати нові системи. Системні компетенції потребують освоєння інструментальних та базових як основи.

Вище перелічені компетенції пропонувалося оцінювати значенням тієї чи іншої компетенції для успіху в професії та рівнем її освоєння, досягнутому в результаті навчання.

Однак, на наш погляд, необхідно перейти до розгляду більш психологічної складової, пов'язаної з формуванням майбутньої компетентності особистості. Як відомо, кількість якісно засвоєних знань та вмінь ще не дає гарантії їх адекватного використання й оперування в складних ситуаціях чи за нових обставин. Тому хочемо звернути увагу на дві суто психологічні проблеми. Перша — це проблема, яку висвітлила у своїх дослідженнях Н.П. Локалова (Н.П. Локалова, 2010) [3].

Компетентність дослідниця також розуміє як успішність у вирішенні різних практичних, життєвих, нових, нестандартних проблем та як психологічну характеристику особистості. Однак вона звертає увагу на те, що компетентність формується не лише в результаті простого накопичення знань із різних областей, а, з одного боку, внаслідок засвоєння спеціально організованих предметних знань, а з іншого — як результат суттєвого підвищення рівня розвитку когнітивної сфери учнів, підвищення рівня їх інтелектуального потенціалу в цілому. Сплав знань і когнітивного розвитку розглядається, як інтелектуальне знаряддя, що забезпечує якісно інше, більш глибоке розуміння різних ситуацій, проблем, явищ і подій навколишньої дійсності, адекватне прийняття рішень і вироблення на цій основі відповідних форм поведінки.

Разом із своїми колегами дослідниця розробила так звані «психологічні уроки розвитку» для школярів і провела ряд досліджень. У зміст програми психологічного розвитку включені завдання, що вимагають розчленування (як практичного, так і уявного) об'єктів, виділення їх різних властивостей, частин, сторін, знаходження грубих і тонких відмінностей між об'єктами, як сприйнятих чуттєво, так і позначених словесно тощо. Завдання на аналіз і синтез змінюються за зовнішнім оформленням, ступенем складності, адресацією до різних модальностей, виконуються у формі інтелектуальної діяльності та рухливих ігор, але всі разом вони цілеспрямовано

формують базовий механізм аналітико-синтетичної діяльності.

Локалова Н.П. (Н.П. Локалова, 2010) зазначає, що значення і важливість когнітивного розвитку школярів не вичерпуються лише його роллю психологічного фундаменту інтелектуальної компетентності. Все більш ясно виступає системоутворююча роль когніцій в якості «ядерного» утворення в загальній структурі особистості. Їх ключова роль у цій структурі полягає в тому, що рівень когнітивного розвитку значною мірою обумовлює якісний стан власне особистісних підструктур. Підвищення рівня когнітивного розвитку тягне за собою суттєві позитивні зміни в ряді особистісних характеристик. Так отримані експериментальні дані свідчили про те, що підвищення рівня когнітивного розвитку учнів (молодших школярів, підлітків) супроводжувалося зниженням у них рівня агресивності, зменшенням шкільної тривожності, формуванням навчальної мотивації, поліпшенням міжособистісних стосунків у класі. Очевидно, що такий вплив когніцій на зміну особистісних характеристик учнів мав чітко виражену практичну значимість для шкільного навчання.

З психологічної точки зору, використання такого проектного методу формує в учнів уміння аналізувати проблему, усвідомлювати мету діяльності, здійснювати планування, реалізовувати задумане, оцінювати отримані результати. Однак дослідниця віддає належне тому, що розвивальна на основі проектного методу здатність до прийняття рішень є складною інтегративною здатністю і лише частково сформованою безпосередньо. Формулювання і прийняття завдання на самостійний пошук, як і сам метод проєктів, взагалі можуть бути реалізовані тільки за умови високого когнітивного розвитку школярів, при сформованості у них базових психологічних умінь, без яких продуктивна проектна діяльність неможлива.

У практиці наших вітчизняних вчених також є розроблені подібні підходи. Так Е.О. Помиткін (Е.О. Помиткін, 2011) з групою колег розробляв і впроваджував протягом декількох років уроки психології для початкової школи в ряді загальноосвітніх навчальних закладів [6].

Завданнями курсу були: створення сприятливих психолого-педагогічних умов для забезпечення збалансованості процесів духовного, інтелектуального, емоційно-вольового та фізичного розвитку учнів початкових класів. Для мотивації розвитку сфери фізичної культури передбачалося ознайомлення учнів з особливостями власного організму, мистецтвом праці та відпочинку, правилами здорового способу життя. Учні мали оволодіти вправами з ритмічного дихання, правильної постави, координації рухів. Знайомлячись із основними законами емоційно-вольової сфери,

діти здійснюють подорож по світу емоцій та морю бажань і привчаються керувати його хвилями. Оволодіння мистецтвом спілкування допомагає розвитку комунікативних якостей і сприяє покращенню дружніх взаємин дітей. Ознайомлення з таємницями інтелектуальної сфери дає школярам можливість не заблукати в лісі думок, навчитися основам саногенного мислення, прийомам зосередження та релаксації. І, нарешті, світ духовності залучає учнів до скарбниці найвищих людських цінностей: гуманістичних, естетичних, екологічних, цінностей самопізнання, самовдосконалення та самореалізації. Результати апробації цієї програми були узагальнені в навчально-методичному посібнику «Уроки психології для учнів початкової школи», схваленого Міністерством освіти і науки України для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

З огляду на вищевказане хочеться додати, що такий всебічний розвиток особистості учня може бути запорукою формування його основних компетенцій, оскільки, здійснюючи розвивальний вплив навіть на одну із підструктур у загальній структурі особистості, не можна не вплинути на інші, тобто відбуваються зміни й у інших підструктурах. Отже, формування компетентності учня має здійснюватися у поєднанні педагогічної практики з формами і методами психологічного розвивального впливу.

Друга психологічна проблема формування майбутньої компетентності, на наш погляд, пов'язана з впливом психофізіології особистості на застосування «тут і зараз» усіх засвоєних знань. Мова йде про психодинамічні, індивідуально-типологічні особливості людини. Наприклад, якщо учень з ознаками меланхоліка виходить до дошки, його базова емоція — страх — може звести нанівець усі засвоєні ним знання і вміння, і правильне рішення не буде прийняте. Інший випадок, коли молодий фахівець після закінчення вищого навчального закладу починає свою професійну кар'єру і відчуває, що не може витримати усього професійного навантаження, починає відчувати, що вибрав «не своє». Тут ми маємо справу з так званою «психодинамічною неконгруентністю» особистості (Б.Й. Цуканов, 2000; В.В. Рибалка, 2005; Л.В. Помиткіна, 2007 та ін.) [5]. Психолого-типологічна або психодинамічна неконгруентність особистості — невідповідність у психодинамічному плані базових якостей особистості підструктурі психофізіологічних властивостей, зокрема, темпераменту як фундаменту особистості.

Неконгруентність може стати помітною у досить ранньому віці. Коли, наприклад, у швидкої за темпераментом матері-екстраверта народжується дитина з більш повільною нервовою системою та ознаками інтраверта. У процесі виховання мати мимоволі привчає дитину до

швидкого темпу життя, весь час підганяючи та прискорюючи її життєвий ритм, і вважає, що цим виховує дитину більш самостійною, адаптованою до прискореного темпу сучасного життя. Як же реагує дитячий організм на такі прискорення? За певних умов можуть виникати навіть психосоматичні та патопсихологічні відхилення, що призводять до певних захворювань, які можуть загострюватися та дають про себе знати, найчастіше, у ранньому підлітковому віці. А якщо говорити про прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях, то такі діти можуть не справлятися із завданнями, поставленими перед ними.

Як відомо, тип нервової системи закладається ще в утробі матері і не змінюється упродовж життя людини. Однак у дорослому свідомому житті можна удосконалити характерологічні особливості темпераменту. Мова йде про енергетичні (мотивація, активність, моторика, емоційність) і часові (темп, ритм, швидкість) характеристики функціонування підструктур особистості, які мають відповідати, але не відповідають тим нормам, на які запрограмована від народження нервова система, і які визначаються темпераментом особистості. Психічні новоутворення особистості набувають у такому разі інших психодинамічних характеристик, аніж ті, на які розрахована нервова система дитини. Як наслідок, прискорений (для інтравертів) чи уповільнений (для екстравертів) або неконгруентний спосіб життя може нівелювати формування необхідних компетентностей. І у ситуаціях складних, нових, чи змінених людина не зможе адекватно застосувати набуті знання й уміння, сформовані компетенції.

Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах профільного навчання, яке інтенсифікує діяльність старшокласників, що нерідко призводить до надмірного інтелектуального та фізичного напруження, появи особистісних дисгармоній у школярів. Результати наукових досліджень свідчать, зокрема, про те, що в умовах швидкої інформатизації освітнього простору особистісний розвиток старшокласників супроводжується такими проявами дисгармоній, як перевтома, підвищена тривожність, внутрішньоособистісна конфліктність, акцентуації характеру, загроза суїциду тощо.

Як наслідок, у значної частини школярів погіршується фізичне та психічне здоров'я, зокрема,

виникає девіантність поведінки, знижується зір, викривлюється постава, з'являються психосоматичні захворювання. Дослідження Гіппократа (Гіппократ, 1944), В.І. Гарбузова (В.І. Гарбузов, 1994), Б.Й. Цуканова (Б.Й. Цуканов, 2000), В.В. Рибалки (В.В. Рибалка, 2005) вказують на появу за певних умов переважаючих психосоматичних захворювань серед індивідів із різним типом темпераменту [5].

Все це зумовлює необхідність подальшого пошуку психолого-педагогічних засобів гармонізації компетентнісного розвитку учнівської молоді. У ході дослідження психодинамічної неконгруентності учнів на практиці ми стикалися також з проявами неконгруентності у дорослому віці. Аналіз літературних джерел показав, що чимало дослідників описували характерні ознаки психодинамічної неконгруентності у представників різного віку, що дає нам підстави припустити, що в разі відсутності корекції означених дисгармоній у підлітковому віці вони можуть проявлятися і надалі, протягом усього життя людини, позначатися на формуванні та використанні необхідних компетенцій.

Загалом ми повертаємось до уже відомої у практиці проблеми: адекватного професійного самовизначення, яке повинно здійснюватися (крім давно визначених вченими й практиками правил і цілою низкою заходів) з визначенням взаємовідповідності між індивідуально-психологічними якостями суб'єкта (та індивідуально-типологічними — темпераментом) та вимогами професії (оцінка суб'єктом психограми своєї майбутньої професії).

Таким чином, немає сумнівів у тому, що будь-які оновлення в галузі освіти можуть бути успішними за умови об'єднання педагогічної практики і психологічної теорії. Для того, щоб гуманістичні наміри, пов'язані з компетентнісною парадигмою шкільної освіти, були реалізовані, необхідні не тільки досить тривалий час, але й ретельне психологічне опрацювання всього комплексу пов'язаних з нею питань. В іншому випадку шкільні реформи, зустрічаючи внутрішній опір, викликаний нерозумінням цих реформ педагогічним співтовариством або небажанням вчителів змінювати звичні способи діяльності, будуть приречені на чергову невдачу.

ДЖЕРЕЛА

1. *Бібік Н.М.* Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування [Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи] / Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. — К. : «К.І.С.», 2004. — С. 45–51.
2. *Гуревич Р.С.* Компетентнісний підхід у професійній освіті / Я-концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості : зб. наук. пр. / Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН. — К., 2014. — С. 230–235.
3. *Локалова Н.П.* Психологическая основа компетентностного подхода как новой парадигмы современного школьного образования [Электрон. ресурс] / Электронный журнал «Психологическая наука и образование», 2010. — № 4. — Режим доступа : www.psyedu.ru
4. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / За ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. — К. : Основа, 2014. — 496 с.
5. *Помиткіна Л.В.* Психодинамічна неконгруентність особистості : діагностика, корекція та консультування : Монографія. — К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. — 180 с.
6. *Помиткіна Л.В.* Уроки психології для учнів початкової школи : навч.-метод. посібник / Л.В. Помиткіна, Е.О. Помиткін. — К. : Освіта України, 2011. — 244 с.
7. *Хуторской А.В.* Компетентностный подход в обучении. Научно-методическое пособие / А.В. Хуторской. — М. : Издательство «Эйдос»; Издательство Института образования человека, 2013. — С. 58–64.
8. *Шадриков В.Д.* Личностные качества педагога как составляющие профессиональной компетентности // Вест. Яросл. гос. ун-та им. П.Г. Демидова. Серия «Психология». — 2006. — № 1. — С. 15–21.

REFERENCES

1. *Bibik N.M.* Kompetentnisnyi pidkhdid : refleksyvnyi analiz zastosuvannya [Competence approach: a reflexive analysis of the application] / Kompetentnisn pidkhdid u suchasni osviti : svitovyi dosvid ta ukrainski perspektivy : Biblioteka z osvitnioi polityky / Pid zah. red. O.V. Ovcharuk. — K. : K.I.S., 2004. — P.45–51.
2. *Gurevich R.S.* Kompetentnisnyi pidhid u profesiynii osviti [Competence approach in vocational education] / Ya-konseptsiiia akademika Nelli Nichkalo u vymiri profesiinoho rozvytku osobystosti: zb. nauk. pr. / Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk ; In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN. — K., 2014. — P. 230–235.
3. *Lokalova N.P.* Psikhologicheskaya osnova kompetentnostnogo podkhoda kak novoy paradigmi sovremennogo shkolnogo obrazovaniya [Psychological basis of competence approach as a new paradigm of modern school education] / Elektronnyi Zhurnal «Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye», 2010. — № 4 // [Elektron. resurs]. — Rezhim dostupa : www.psyedu.ru
4. *Osvita doroslykh: entsyklopedychnyi slovnyk / Za red. V.H. Kremenia, Yu.V. Kovbasiuka ; Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, Nats. akad. derzh. upr. Pry Prezydentovi Ukrainy [ta in.]. — K. : Osнова, 2014. — 496 p.*
5. *Pomytkina L.V.* Psykhodynamichna nekonhruentnist osobystosti: diagnostyka, korektsiia ta konsultuvannya : Monografiia — K. : Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007. — 180 p.
6. *Pomytkina L.V.* Uroky psikhologii dlia uchniv pochatkovoii shkoly: navch.-metod. posibnyk [Psychology lessons for elementary school students: Teach. method. manual] / L.V. Pomytkina, Ye.O.Pomytkin. — K. : Osvita Ukrainy, 2011. — 244 p.
7. *Khutorskoy A.V.* Kompetentnostnyi podkhod v obuchenii. Nauchno-metodicheskoye posobiye [Competence hike in training. Scientific-methodical manual] / A.V. Khutorskoy. — M. : Izd-vo «Eidos»; Izd-vo In-ta obrazovaniya cheloveka, 2013. — P. 58–64.
8. *Shadrikov V.D.* Lichnostnie kachestva pedagoga kak sostavlyayushchiye professionalnoy kompetentnosti [Personal qualities of the teacher as a professional competence components] // Vest. Yarosl. gos. un-ta im. P.G. Demidova. Seriya «Psikhologiya», № 1. — 2006. — P. 15–21.

Прийнято до друку — кандидат педагогічних наук, доцент Н.О. Терентьєва (березень 2015)